

A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története

Bényei Miklós

Mielőtt mondandóm lényegére térnék, indokoltnak látszik egy részben historiográfiai, részben metodikai probléma felvetése. Széles körben tapasztalható tény, hogy a lokális információk iránti érdeklődés napjainkban igencsak felélénkült, ezért bizonyára sokan elgondolkodtak már azon, vajon hogyan jutott el a hazai könyvtárak helyismereti tevékenysége napjainkig? Mikor és hogyan kezdődött ez a folyamat? Melyek voltak az út fontosabb állomásai, miként formálódtak a gyűjtés, a feltárás és a publikálás szempontjai stb. stb.

Régóta sejtem és mostani bűvárkodásaim is arról győztek meg, hogy ezekre az izgalmas és tovább sorjázható kérdésekre egyáltalán nem könnyű válaszolni. Különösen a kezdeti időszakról tudunk keveset, és ennek időtartamát – egy-két szerencsés város és a főváros kivételével – kitolhatjuk a második világháború, sőt a negyvenes évek végéig. Ezt bizonyítja az a próbálkozásom is, amelynek során megkértem a megyei könyvtárakat és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat, hogy a helyismereti mun-

ka megyei, illetve fővárosi történetével kapcsolatos közleményekről állítsanak össze címjegyzéket és ha lehetséges, a fontosabb cikkeket fénymásolatban is juttassák el hozzám. Ezúton is szeretném megköszönni a segítséget, a sok-sok információt és dokumentumot. A listákból és a különféle másolatokból az derült ki, hogy az utóbbi négy-négy és fél évtized fejleményeiről viszonylag sok forrásértékű iromány maradt fenn, néhány figyelemre méltó feldolgozás is született, ugyanakkor a második világháborút megelőző és közvetlenül követő időszakról jóformán alig találtam a küldeményekben – a már említett kivételeket leszámítva – érdemi adatokat. Az általam korábban megismert és most átnézett történeti publikációkból és forrásokból sem bővíthető számottevően az anyag. Az információ-szegénységnek vélhetően több oka van, ezek közül kettőt máris megnevezhetünk. Az egyik ok alighanem az, hogy a hajdani korokban a könyvtárak életében ez a terület általában háttérbe szorult, sok helyen és sokáig szinte nem is tudatosult, ennél fogva a ko-

rabeli feljegyzésekben, jelentésekben, katalógusokban stb., valamint az egykorú sajtóközleményekben, vagyis a ma kútfőként használható dokumentumokban eleve ritkán fordulnak elő a helyismereti-helytörténeti gyűjtő, feltáró és bibliográfiai tevékenységre vonatkozó kitételek, utalások, netán elemzések. A hiány másik oka historiográfiai természetű: az egyébként is hézagos és esetleges könyvtártörténeti vizsgálódások nem részesítették kellő figyelemben a helyismereti feladatok vállalását, végzését, és rendkívül csekély az ún. célirányos, kifejezetten e szűkebb tárgykörre irányuló kutatások száma. Noha az ötvenes évek elejétől-közepétől a rendelkezésünkre álló források köre tágabb és a történeti dolgozatok is ki-kitérnek témánkra, az utóbbi évtizedekből is sok-sok apróbb részlet lappang a különböző levéltári és irattári aktákban, az újságok hasábjain, s jó néhány országos vetületű fejlemény, probléma is homályban van még: pl. tisztázatlanok a mindenkori könyvtárpolitikai megfontolások indítékai, alig ismerjük a könyvtárak helyismereti-helytörténeti munkájával kapcsolatos társadalmi elvárások konkrét tartalmának változásait, a nemzeti és a helyismereti bibliográfia összefüggéseit az egyes periódusokban stb.

Rajtunk is, sőt elsősorban rajtunk, a helyismerettel foglalkozó könyvtárosokon múlik, hogy a jövőben, remélhetőleg már a közeljövőben kedvezően változzon a ma még igencsak sok fehér folttal éktelenkedő történeti kép. E törekvésünkben nyilván segítségünkre lesznek az országos szaksajtó és a megyei könyvtári lapok szerkesztői, munkatársai. Különösen szép feladat lenne a könyvtár szakos egyetemi és főiskolai hallgatók – mindenekelőtt a levelező tagozaton tanulók – számára, hogy egy-egy szakdolgozat vagy szemináriumi dolgozat témájaként a helyismereti tevékenység múltjának jobb megismerésére mélyfúrásokat végezzenek, felszínre hozzanak rejtőző tényeket, rekonstruáljanak régi állományrészeket, bemutassanak részfolyamatokat stb. S ha már álmodozunk, álmodjunk nagyot: egy-

szer talán egy átfogó történeti monográfia is napvilágot láthat...

A magyarországi helyismereti tevékenység története tehát részleteiben még feltáratlan. Mindazonáltal az eddig megjelent tanulmányok, folyóirat- és hírlapcikkek, továbbá a jelenleg hozzáférhető források megállapításai és szórványadatai alapján e könyvtári munkaág hazai fejlődése fő vonalaiban felvázolható. Erre szeretnék kísérletet tenni és áttekinteni a fontosabb szakaszokat és a kiemelkedő állomásokat.

A helyismereti munka kezdetei

Országunkban a lokalitás iránti érdeklődés és annak felkeltése, a helytörténeti emlékek és a néphagyományok összegyűjtése mintegy kétszáz éve, a felvilágosodás hatására és a nemzeti mozgalom hajnalán kezdődött. Bél Mátyás és követői teremtették meg a XVIII. század közepén, második felében a hazai honismereti, ország- és tájismertető irodalmat.¹ Ekkorra tehető e tárgykörnek az iskolai tananyagban való megjelenése is. *Losontzi István* híres, először 1771-ben közzétett és azután hosszú évtizedeken át használt *Hármas kis tükör* c. elemi iskolai tankönyvében már a szülőföld iránti szeretet felébresztésének és erősítésének szándékával verselte meg a vármegyék, városok jelesebb helyeit.² Az 1777-ben kiadott királyi rendelet, a Ratio Educationis a gimnáziumok első évében előírta az iskolaváros nevezetességeinek és az adott megye földrajzának tanítását.³ A szülőföld- és lakóhelyismeret a későbbi évtizedekben is tantervi követelmény maradt, amiből arra következtethetünk, hogy – bár közvetlen bizonyíték egyelőre nincs rá – a gimnáziumok és a városok nagyobb elemi iskoláinak könyvtáraiba, a dualizmus korában pedig a polgári iskolák tanári gyűjteményeibe bekerülhetett néhány, az oktatást támogató helytörténeti-helyismereti kiadvány. Nem érdektelen szóvá tenni, hogy a

protestáns kollégiumokban már korábban, feltehetően a XVII. században kialakult az a szép szokás, hogy a professzorok és az egykori diákok megjelent műveik egy példányát, netán kézírataikat az alma maternek ajándékozták.⁴ Tehát a mai értelemben vett helyismereti gyűjtés kezdeti, első indítéka az iskolai oktatás, tágabban az iskolai élet volt.

A második motívum későbbi keletű, nagyjából a múlt század második felére, még inkább utolsó harmadára datálható. A polgárosodás és a nemzeti gondolat felélénkülésének, a patriotizmus új tartalommal telítődésének következtében kibontakozott, majd fellendült a helytörténeti kutatás és ennek az áramlatnak a sodrában alakult ki a helytörténeti-helyismereti dokumentumok tudatos könyvtári gyarapítása. A kiegyezést követő eufórikus hangulatban mozgalom indult megyei, városi és tájmúzeumok alapítására, a történelmi, régészeti emlékek felkutatására, összegyűjtésére. E mozgalom élére a Magyar Történelmi Társulat állt, s támogatta azt a Magyar Tudományos Akadémia is. A tervezetet a kiváló régész, *Rómer Flóris* készítette 1871-ben. Egyebek között a következőket írta: „*Különös figyelmet kellene egy olyan könyvtári osztályra fordítani, mely mindazt egybefoglalná a mi akármily nyelven s akárhol a városról írásban vagy nyomtatásban megjelent; ide értendők az eredeti vagy másolt okmányok és egyéb történeti becsű iratok. Gondot kellene fordítani a fővárosban megjelent könyvekre, a ponyva-irodalomra, mindenféle hirdetésekre, jelentésekre, naptárakra, hírlapokra stb.*”⁵ A hetvenes, majd a nyolcvanas években, néhol – kissé megkésve – a századfordulón a lelkes lokálpatriótákból és történetbúvárokból verbuválódott történelmi és régészeti egyesületek, egyéb kulturális társaságok, közigazgatási intézmények, valamint műkedvelő magánszemélyek számos helyi múzeumot létesítettek és a *Századok* c. folyóiratban közölt korabeli híradások tanúsága szerint igyekeztek a rómeri elvek szem előtt tartásával, bár kellő pénzügyi bázis híján meglehetősen esetlegesen gyarapí-

tani a könyvtári részlegeket is (pl. Temesvárott Banatica és Temesvariana néven). A nyomtatott és írott dokumentumokat azonban csak a kutatók és az adományozók használhatták, hiszen ezeket voltaképpen múzeumi tárgynak, műkincsnek tekintették.⁶ A múzeumi szemlélet jellegzetes példája Bars vármegye 1891-ben kelt szabályrendelete a régészeti és történelmi emlékek védelméről. A közgyűlés kimondta: e célra könyvtárt és múzeumot állít, amely „*megszerzi vármegyéje kitűnő férfainak műveit, életrajzát, arcképét, megóvjá az elpusztulástól a vármegye történeti emlékü romjait, műemlékeit, emlékjeleit, felkutatja a vármegyében található régiségeket, történelmi emlékeket, kiadványokat, nyomtatványokat, nemesi címereket, pecséteket s azoknak megoltalmazásáról gondoskodik.*”⁷ A múzeummal közös szervezeti keretben kezdte meg működését 1883-ban a Somogyi Károly esztergomi kanonok által adományozott szegedi Somogyi-könyvtár is, ahol szinte azonnal hozzáfogtak a helyi kiadványok és a lokális tartalmú könyvek beszerzéséhez.⁸ A múzeumi könyvtárak egy része a múlt század végén, e század elején az ún. nagyközönség előtt is megnyílt, nyilvános könyvtár lett, de a helyismereti-helytörténeti anyag többnyire továbbra is kutatói segédeszközként funkcionált.

A múzeumok könyvtári osztályaival lényegében egyszerre, de azokat időben némileg megelőzve felbukkant a helyismereti-helytörténeti gyűjtés egy másik alternatívája is. 1870-ben Pest városa statisztikai hivatalt létesített – ez később az egyesített főváros, Budapest intézménye lett – és ennek vezetője, *Kőrösy József* a statisztikai és társadalomtudományi dokumentáció céljából a szakkönyvtárban őrizte a város fejlődéséről információkat nyújtó XVII-XIX. századi munkákat, és több mint két évtizeden át a városi, majd fővárosi előjáróság ide rendelte az őt megillető köteles példányokat is.⁹ Ez a megoldás azonban egyedi próbálkozás maradt, mert más magyarországi városokban hasonló hivatalt nem szerveztek.

A helytörténeti könyvtári dokumentumok gyűjtésének harmadik modellje a kilencvenes években formálódott, a levéltárakhoz kapcsolódóan. A honfoglalás millenniuma nagy lendületet adott a helytörténeti-helyismereti kutatásnak – kiemelkedő terméke ennek a mindmáig sűrűn forgatott, *Borovszky Samu* által szerkesztett Magyarország vármegyéi és városai c. sorozat –, számos megye és város újjászervezte a levéltárát vagy éppen újat alapított. Némelyik helyen a helytörténeti irodalmat is igyekeztek beszerezni. Két példát közelebről ismerünk. A fővárosban *Toldy László* főlevéltáros már 1893-tól, tehát az alapítás évétől törekedett – meglehetősen következetességgel – a „*Budapest története szempontjából fontos*” művek megőrzésére, mindenekelőtt az immár ide irányított és 1897-ig kapott helyi köteles példányokra támaszkodva. Ily módon „*históriailag [...] úttörő szerepet vállalt és töltött be, [...] és a kilencvenes évektől 1903-ig valóban létrehozta a ma már európai viszonylatban tekintélyes Budapest Gyűjtemény csíráját.*”¹⁰ Győrben a millennium esztendejében jött létre a városi levéltár, majd két évvel később megkezdtek az iratok és a könyvtári anyag különválasztását, s az utóbbi keretében Sefcsik Ferenc levéltáros megvetette a helyismereti gyűjtemény alapjait.¹¹ A huszadik század első éveiben aztán a levéltári szakkönyvtárak zöméből is nyilvános könyvtár lett.

A nyilvános közgyűjtemények központi irányító szerve a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége volt. Ma még csak utalásszerűen ismerjük egyik, számunkra igencsak érdekes kezdeményezését: 1900-ban szorgalmazta, hogy néhány nagyobb városban gyűjtsék össze a helyben és az érintett megyében megjelent nyomtatványokat. Az akció Szombathelyen komoly eredményt hozott,¹² és feltételezhető, hogy a szándék másfelé is kedvezően befolyásolta a lokális dokumentumok iránti könyvtári érdeklődést. A Főfelügyelőség rendszeresen beszámolt a hatáskörébe tartozó intézmények tevékenységéről, 1907-től a *Múzeumi és Könyvtári*

Értesítő c. folyóiratában. Az 1912. esztendőről szólva három múzeum vezetője tartotta fontosnak jelentésében feltüntetni, hogy helyi jellegű nyomtatott anyagot is beszereztek könyvtárukba: Debrecen, Keszthely és Nagybánya.¹³ Alighanem közelebb járt az igazsághoz *Szabó Ervin*, aki szerint „*majd minden nyilvános könyvtárban van a helyi (lokális) irodalomnak ha kis gyűjteménye is...*”¹⁴ Valószínűleg több könyvtárkezelő osztotta a hódmezővásárhelyi Székely János véleményét, aki 1912-ben az alábbiakat írta az öt évvel azelőtt megnyílt városi könyvtárról: ennek „*kötelessége mindazokat a nyomtatásban kiadott könyveket, füzeteket és nyomtatványokat is összegyűjteni és megőrizni, amelyek a város kulturális, közgazdasági és közigazgatási életére vonatkozólag adatokat tartalmaznak. Az ide tartozó művek azonban a közkönyvtárban részletesebb szakcsoportokba osztva külön volnának kezelendők, mivel ezekre, rendeltetésük szerint, ritkábban van szükség, a művelődés általános terjesztésére alkalmatlanok s a bűvarkodó szaktudóst vagy történetírót kivéve [...] az olvasóra érdeklődéssel nem bírnak.*”¹⁵ Más források is arra vallanak, hogy ekkor már elég általános a felismerés: a nyilvános (akár múzeumi, akár önálló) könyvtárakban szükség van a helyismereti dokumentumokra, de változatlanul a megőrzés és a kutatói igények kielégítésének szándéka dominált. Az egykorú közlemények arról is árulkodnak, hogy a gyarapítás ritkán volt rendszeres, a kezeléssel összefüggő feladatokat pedig kevesen tudták szakszerűen ellátni.

Az első helyismereti különgyűjtemény Budapesten szerveződött, a Fővárosi Könyvtárban. Mivel ennek története részleteiben ismert, elegendő a legfőbb mozzanatokra utalni. Amikor a közgyűlés 1903. január 21-én határozatot hozott a fővárosi nyilvános könyvtár megalapításáról, egyik célként fogalmazta meg „*a fővárosra vonatkozó mindennemű irodalmi termékeket gyűjteni.*”¹⁶ A döntés nyomán egyesítettek az imént említett statisztikai és levéltári (közigazgatási) szakkönyvtár állományát. Az új, immár

nyilvános és 1904. október 15-én megnyitott intézmény¹⁷ vezetője, a kiváló könyvtárelméleti gondolkodó és gyakorlati szakember, Szabó Ervin világosan látta a helyismereti gyűjtemény jelentőségét és irányításával nagy gondot fordítottak a várostörténeti és városismereti irodalom beszerzésére és feldolgozására. Sikerült elérnie azt is, hogy a Fővárosi Házinyomda termékeiből két-két példányt ingyen kapjanak. A könyvtár kezdte el először hazánkban a lapkivágatok – vagy ahogy itt nevezték: újságszelvények – gyűjtését is. Majd 1913-ban, a könyvtár teljes átszervezése során – angol mintára – külön osztályként kialakították a Budapest Gyűjteményt, amely 1914. május 1-jétől már külön olvasóteremben és külön raktárrészleggel, külön munkatársakkal állt az olvasók rendelkezésére.¹⁸ Kiemelkedő állomás ez, mert a későbbi évtizedek alatt páratlan mennyiségű és roppant értékű, rendkívül differenciált dokumentumanyag gyűlt össze, jórészt sikerült biztosítani ennek feltártságát, a kiadványok egész sora látott napvilágot, az állományt nagyon-nagyon sok kutató, diák, érdeklődő használta. Tehát az ország legrégebb és legnagyobb, módszertani szempontból is mindmáig példaadó helyismereti műhelye.

Csekély mértékű a korabeli könyvtártani irodalom művelőinek érdeklődése a helyismeret akkor még kialakulatlan, voltaképpen alig-alig létező problémaköre iránt. Szabó Ervin cikkeiben is csak egy-két érintőleges megjegyzéssel találkozunk. Jellemző tény, hogy az 1907-ben megrendezett pécsi szabadtanítási kongresszusnak a népkönyvtárakról folytatott igen heves vitájában *Ferenczi Zoltán*, a budapesti tudományegyetem könyvtárának igazgatója, a téma egyik előadója mindössze egy félmondat erejéig utalt – ha egyáltalán annak szánta – a lokális irodalomra: „*a népkönyvtár a maga jól megválogatott olvasmányaival elő akarja mozdítani a szülőfaluhoz, szűkebb hazához ragaszkodást...*”¹⁹ Arról viszont, hogy ezt miként képzei megvalósítani, egy szót sem ejtett, sem ő, sem más. A hivatalos

könyvtárpolitikához közel álló másik kiválóság, *Gulyás Pál* első megnyilatkozásaiban helyeselte a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának szigorúságát a népkönyvtárak helyismereti állományrészenek megválogatásában: „*Nagy óvatossággal jár el az ún. szűkebb hazát ismertető művekkel szemben, mert ezek hibás tartalommal és képek nélkül inkább elidegenítenének; de annál nagyobb figyelemmel van az egyes helyek jól megírt történelmével, vagy kiváló egyéneivel foglalkozó művekre.*”²⁰ Híres, 1910-ben közzétett címjegyzékében ajánlásait szinte kizárólag a szépirodalmi művekre korlátozta, ezeket a hazánk területén lejátszódó alkotásokat – német példát követve – földrajzi csoportosításban sorolta fel. Indokolta is eljárását: „*E rész elsősorban a könyvtárkezelőket tájékoztatja afelől, hogy a jegyzékbe fölvetett művek közül melyek jöhetnek elsősorban tekintetbe akár helyi színezetüknél, akár az író származásánál fogva, akkor, amikor könyvtárát a sajátos helyi viszonyoknak megfelelően akarja fejleszteni, kiegészíteni. De jó szolgálatot tehet az olvasóknak is, akik – tapasztalás szerint – majd mindig rendkívül érdeklődnek a saját, szűkebb értelemben vett hazájukhoz fűződő mondák és történetek iránt.*” Ugyanakkor az ismeretterjesztő részben csaknem teljesen mellőzte a helyi vonatkozásokat, csupán a Föld- és néprajz magyarországi alfejezetében említ meg néhány helyismereti témájú művet.²¹ Őt később is foglalkoztatta ez a kérdés. Pár évvel ezelőtt *Sonnevend Péter* hívta fel a figyelmünket arra, hogy *Gulyás Pál* az 1917-ben írt *Könyvtári problémák* c. tanulmányának – amely ugyanabban az esztendőben könyv alakban is megjelent – egyik fejezete *A helyi vonatkozású irodalom a vidéki közkönyvtárakban* címet viseli és ebben ma is aktuális gondolatok olvashatók.²² Valóban érdemes újból kézbe venni a könyvecskét és tüzetesebben tanulmányozni a szóban forgó részletét. Ezúttal csak néhány lényeges elemének felidézésére szoritkozhatunk. Túllépve a népkönyvtári szinten és kifejezetten a városi köz- és főiskolai gyűjteményekre gon-

dolva, Gulyás Pál immár határozottan kijelentette: „Nagyobb vidéki könyvtáraink egyik legfontosabb feladatát a helyi irodalom lehető teljes felgyűjtésében látjuk.”²³ Ezt olyannyira komolyan vette, hogy feltételezte: adott esetben a nemzeti könyvtár lemond a hungarikumok egy részéről és a lokális jelentőségű, efemer értékű kiadványokat a helyi könyvtárak hatáskörébe utalja. A gyarapítás elsődleges forrását az ügyészségi, sajtórendészeti köteles példányok átengedésében jelölte meg, de számított „a helyes értelemben vett lokálpatriotizmus” segítségére is.²⁴ A helyi irodalom decentralizálását három fokozatban javasolta megvalósítani: regionális, megyei és városi szinten. Nyolc régiót jelölt meg; pontosabban kilencet, mert a budapesti és a pestvidéki nyomtatványokat a Fővárosi Könyvtárra bízna. A további központok közül kettőt egyetemi (Debrecen és Pozsony), kettőt múzeumi (Kolozsvár és Kassa), négyet városi (Győr, Szeged, Temesvár, Fiume) könyvtárban képzelt el. Ezek az intézmények tulajdonképpen hármast funkciókat látnának el: a régióra, a megyére és saját városukra vonatkozóan gyűjtenék a dokumentumokat. A megyeszékhelyek könyvtárait kettős feladat várta: a megyei és a városi szerepkör betöltése. A többi városi könyvtár csak a település irodalmára figyelne. A lokális állomány gyűjtőkörét feltűnően tágra határolta körül: a könyvek, időszaki kiadványok, aprónyomtatványok mellett a cikkek különlenyomatait és lapkivágatait, a képes levelezőlapokat, fényképeket és metszeteket is megnevezte, sőt a jelentősebb helyi írók műveit is megemlítette.²⁵

A trianoni trauma hatására a megmaradt és az elcsatolt országrészekre fokozott politikai figyelem irányult, ezért a helytörténeti-helyismereti kutatást és bibliográfiai tevékenységet államilag is támogatták. Meglehetősen népszerűek voltak a többnyire üzleti vállalkozásként közrebocsátott megye-, város- és községmonográfiák, illetve ezek sorozatai.²⁶ A helyi információkat leginkább az egyébként igencsak egyetlen színvonalú helytörténetírás, aztán

a táj-, nép- és falukutatás különböző irányzatai, a közigazgatás-tudomány és a szociográfiai vizsgáldások igényelték.²⁷ Ezeknek az intézményes formái is létrejöttek, amelyekben és néhány lelkes magán-személy erőfeszítései nyomán jeles bibliográfiák születtek. Közülük *Bodor Antal* sokat vitatott, ám sokkal gyakrabban forgatott, 1944-ben közreadott helyismereti könyvészete emelendő ki.²⁸

A sok-sok nehézséggel és bizonytalansággal küszködő, jórészt ekkor is múzeumi keretben rekedt városi közkönyvtárak jelentékeny hányada ezekben az évtizedekben nem tudott vagy nem akart intenzíven bekapcsolódni a helyismereti információközvetítés folyamatába, a falusi népkönyvtárakban pedig fel sem vetődött ennek igénye. Örvendetes kivételek azért ekkor is akadtak. Elsősorban a Budapest Gyűjtemény, amely a székesfőváros vezetésének jóvoltából kedvező helyzetbe került, az 1931. április 21-én átadott Wenckheim palotában is a legszebb termet kapta meg. A könyvtár igazgatósága az önálló és igen tekintélyes beszerzési keretből főleg régi, értékes kiadványokat vásárolt, ugyanakkor az egyidejű aprónyomtatványok és az emigráns irodalom gyűjtését elhanyagolta. Sikeresnek bizonyult az állományra alapozott bibliográfiai és tanulmány-sorozat elindítása.²⁹

Elismerésre méltó, tudatos gyarapító munka folyt még egy-két városi és a pécsi egyetemi könyvtárban, bár helyismereti különgyűjteményt (*Monumenta Jaurensis* néven) csak Győrben szerveztek a harmincas-negyvenes évek fordulóján. Megálmodója és létrehívója, *Bay Ferenc* így számolt be erről: „Ez a gyűjtemény magában foglalja mindazokat a műveket, melyek városunk múltját, intézményeit, művelődésének történetét és mai állapotát, szellemi és gazdasági életét ismertetik. Helyet kap benne a történetírás, földrajz és a statisztika, valamint a napi sajtó és minden győri folyóirat.”³⁰ Volt olyan könyvtár is, mint a miskolci, ahol a minimális dotáció miatt „csak az általánosan használt kézikönyvek és a Miskolcon kiadott, vagy a városra és a me-

gyére vonatkozó könyvek gyűjtését” vállalhatták.³¹ A széles látókörű, tudományosan felkészült könyvtárosok – például a szombathelyi *Pável Ágoston*, a debreceni *Ecsedi István*³² vagy *Bay Ferenc* helyismereti munkássága a mai utódok számára is minta, sok tanulságok kínáló örökség lehet.

Figyelmet érdemel az a tény is, hogy a két világháború közötti magyar tanügyigazgatás az adott történelmi helyzetben a nemzetnevelés eszményének jegyében erőteljesen szorgalmazta a középiskolákban (főleg a gimnáziumokban) a lokális értékek felkutatását és megismertetését. Ennek megfelelően bővült az iskolai könyvtárak gyűjtőköre, illetve a korábbi törekvések újabb megerősítést nyertek.³³ *Kisfaludi Sándor* szerint a régi középiskolai tanári könyvtárakban „tekintélyes állományrész képviselte a ma helytörténetinek minősülő irodalmat, ezért például a helyi sajtó majd mindegyik könyvtárban fellelhető.”³⁴ Amíg és ahol a városi közkönyvtárak nem jöttek létre, vagy nem foglalkoztak a helyismereti dokumentumok gyarapításával, részben a gimnáziumi (vagy más középiskolai) könyvtárak pótolták ezt a hiányt. A szakirodalomból ismert olyan példa is, mint a pápai: az ottani református kollégium könyvtárában 1931-ben *Papensia* néven helyismereti gyűjteményt különített el *Pongrácz József* könyvtáros tanár a városról szóló kiadványokból és az iskolatörténeti dokumentumokból. A máig élő gyűjteménybe a kollégiumi diákok és tanárok alkotásai, levelei, a Pápai született vagy odakötődő írók művei, az intézményre és a városra vonatkozó írott és nyomtatott anyag, valamint képzőművészeti emléktárgyak kaptak helyet.³⁵

A második világháború végén, még inkább az egyházi iskolák államosításakor a középiskolákban őrzött helytörténeti anyag egy része megsemmisült, a gyarapítás esetlegessé vált vagy teljesen megszűnt, a nagy számban létesített új tanintézetek pedig nem tekintették feladatuknak ezeknek a helytörténeti dokumentumoknak a gyűjtését, őrzését. A szocialista kísérlet elején az iskolai tantervekből is ki-

kopott a szülőföld- és lakóhelyismeret, s ezt az oktatáspolitikai által preferált szakköri mozgalom csak részben ellensúlyozhatta.³⁶ Az ún. fordulat éve után a politikai-ideológiai légkör, a népművelési szemlélet túlhajtása nem kedvezett a közkönyvtárak egyre halványuló, mindinkább háttérbe szoruló helyismereti tevékenységének sem. Eklatáns példája ennek a Budapest Gyűjtemény, amelyet az ötvenes évek elején „a tömegektől való elzárkózásra” hivatkozva fokozatosan elsorvasztottak, majd 1952-ben beolvasztották a nyilvános (vagyis az olvasó-) szolgálatba.³⁷

A helyismereti tevékenység kibontakozása

Mindazonáltal az ötvenes évek közepétől a magyarországi könyvtárak helyismereti tevékenységében új szakasz kezdődött. A tényleges okok pontos elemzése még hátra van, a jelesebb események és az eredmények azonban máris számba vehetők. Az előzmények az évtized elejére nyúlnak vissza. Először két egyetemi könyvtár – a szegedi és a debreceni – kezdeményezte az ún. tájanyag feltárását. Az utóbbi 1951-ben hozzáfogott a tiszántúli bibliográfia előkészítéséhez, amelynek három évvel később Módis László által kidolgozott, nagyon igényes, átfogó, bár kissé túlméretezett tervezete jó ideig az elméleti-módszertani viták alapja, kiindulópontja volt.³⁸ 1953-ban a megyei könyvtárak kötelezően előírt működési szabályzata (és egy központi útmutató) az előző hónapokban megszervezett intézmények feladatául szabta a helytörténeti anyag és a megyére vonatkozó kurrens irodalom teljességre törekvő gyűjtését³⁹; e munka azonban a megfelelő személyi és tárgyi feltételek hiányában általában nagyon nehézkesen indult, illetve több helyen ekkor még meg sem indult. Néhány, részben a korábbi múzeumból kivált, önállósult városi, járási, sőt

egy-két nagyközségi könyvtár viszont tovább folytatta, újjáélesztette vagy éppen elkezdte a helyismereti művek gyarapítását (pl. Bácsalmáson, Kiskunhalason és természetesen a szegedi Somogyi-könyvtárban).⁴⁰

Mélyebb vizsgálódást igényelne annak felderítése, hogy a Nagy Imre-féle politikai nyitás és a nemzeti eszme újbóli előretörése hogyan hatott a helyismereti-helytörténeti törekvésekre. Valószínűleg hatott, mert 1955-ben szinte áttörésszerű változást regisztrálhatunk. Az eleinte sok-sok zökkenővel terhelt és az országos vagy helyi vezetők, művelődéspolitikai irányítók részéről gyakran ellenérzéssel fogadott próbálkozások, valamint a többnyire szakképzetlen vagy tapasztalatlan könyvtárosok támogatására 1955-ben több cikk és egy kis módszertani tanácsadó füzet is megjelent, küszködve a terminológiai bizonytalanságokkal is (pl. egyesek a helyismeret, mások – szovjet példát követve – a tájismeret kategóriáját használták). Szorgalmazták a megyei, járási és – némelyek – a kisebb népkönyvtárak, továbbá a fővárosi kerületi könyvtárak helyismereti gyűjtő és feltáró tevékenységét.⁴¹ Hangsúlyozták annak szerepét a hazafias nevelésben és tudományos hozadékát, rámutatva, hogy a könyvtár tudományos műhelyként is működhet.⁴² A tájbibliográfiák kérdéséről országos ankétot rendeztek,⁴³ a *Könyvtári Tájékoztató* c. folyóirat elkezdte a külföldi tapasztalatok megismertetését,⁴⁴ a *Könyvtári elnevezések és meghatározások* c. szabványba bekeverült a helyismereti bibliográfia és katalógus fogalma.⁴⁵ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban szintén ekkor, 1955. július 1-jétől lett újra önálló osztály a Budapest Gyűjtemény. Ettől kezdve nagy erőket mozgósított az előző évben kapott megbízás, a mindmáig legnagyobb hazai helytörténeti-helyismereti könyvészeti vállalkozás kivitelezésére, a *Budapest történetének bibliográfiája* c. hatalmas opus összeállítására.⁴⁶ Rövid időn belül a szakterület elsőszámú módszertani központjává vált, felhalmozott tapasztalatai jelentékeny mértékben hozzájárultak

a többi könyvtár helyismereti munkájának kibontakozásához.

A lendület az évtized második felében sem tört meg, bár a leküzdendő akadályok nem hárultak el. Néha még el kellett viselni a narodnyikizmus érthetetlen vádját is. Ugyanakkor szaporodtak a biztató jelek: néhány megyei könyvtár túljutott az alapozás stádiumán, 1957-ben megkezdődött a megyei sajtó-bibliográfiák kiadása, ugyancsak ebben az esztendőben hirdették meg először a lokális pályateteleket rendszeresen kiíró országos középiskolai tanulmányi versenyeket, 1959-ben vb-elnöki határozat kötelezte a fővárosi szerveket kiadványaik és nyomtatványaik átadására a Budapest Gyűjteménynek, az ötvenes évek végén tanácsai kezelésbe vették a népkönyvtárakat, a politikai évfordulók ráirányították a helyi tanácsi és pártvezetés figyelmét a lokális gyűjtemények és információk fontosságára, 1960-ban a művelődési miniszter a helyi nyomdák termékeiből köteles példányt rendelt a megyei könyvtárak számára stb.⁴⁷ Lényegében az első esztendőket gyakorlatilag foglalta jogszabályba a művelődésügyi miniszter 164/1958. számú utasítása, amely három egyetemi könyvtárt (a szegedit, a pécsit és a debrecenit), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt és a miskolci megyei könyvtárt tájkönyvtári funkciókkal bízta meg, és ezt a feladatot a többi megyei könyvtár is megkapta saját területére vonatkozóan. A többféleképpen is értelmezhető rendelkezés bizonytalanságot szült és párhuzamosságokat eredményezett, mert nem vált világossá, ki a felelős a helyismereti gyűjtésért.⁴⁸

Az összehangolás érdekében az 1961-ben megtartott gödöllői országos bibliográfiai értekezlet ajánlói bibliográfiai és helyismereti munkabizottsága javasolta, hogy a kulturális kormányzat szabályozza a könyvtárak helyismereti tevékenységét, „*hogy a kurrens helyi vonatkozású dokumentumok folyamatos gyűjtése már 1962. január 1-ével mindenütt beindulhasson. Ehhez a munkához biztosítani kell a személyi feltételeket és részletes útmutatóval egységes*

gyakorlatot kell kialakítani. Mielőbb meg kell kezdeni a retrospektív bibliográfiai munkákat.” A téma előkészítő anyaga megpendítette a járási és a falusi könyvtárak bevonását is a gyarapításba. A jelenlévők viszont arra gondoltak, hogy a gyűjtést és a feldolgozást a megyei könyvtárak végezzék: „A helyismereti gyűjtemény létrehozása és feltárása a megyei könyvtárak elsődrendű feladata. Ebből a célból nemcsak a saját állományuknak helyismereti részéből kell készíteniük kartoték rendszerű bibliográfiát, hanem teljességre törekvően fel kell dolgozni a megyére vonatkozó, másutt megtalálható dokumentumokat is.” A tájkönyvtárak pedig a szervezéssel és a módszertani segítségnyújtással foglalkoznak.⁴⁹ A merev elhatárolás nem volt célszerű és a gyakorlatban is kivihetetlennek bizonyult. A szabályozás ötlete viszont hamarosan megvalósult. Az értekezlet távlatos szakmai ajánlásai nyomán egyébként egy ideig a helyismeret feltáró, bibliográfiai funkciója került előtérbe: néhány megyében megindult a kurrens cikkek katalogizálása, kísérlet történt az együttműködésre, a vitákban jó néhány alapelvet tisztáztak stb.

A hatvanas évek elején megérlelődtek az újabb előrelépés társadalmi feltételei: kiterelvényesedett az újræledt honismereti mozgalom, megélnékült a helytörténetírás, az oktatási reform ismét kötelezővé tette a helyi információk tanítását és a tanulók megfigyeléseinek, olvasmányainak megbeszélését stb. Ekkoriban jelentkeztek először nagyobb mennyiségben a helyismereti információkkal kapcsolatos igények, és ekkor szilárdult meg az a felfogás is, hogy a helyismereti gyűjtő és bibliográfiai munkát a megyei könyvtárakra kell alapozni.

A társadalmi szükségletre időben válaszolt és mintegy legalizálta az akkori törekvéseket a művelődésügyi miniszter 146/1964. számú utasítása. A 20/g. és a 39. pont egyértelműen előírta, hogy a megyei könyvtárak kötelessége a helyismereti tevékenység, közelebbről a dokumentumok gyűjtése, feldolgozása és a helytörténeti kutatás segítése. Kimondta azt

is, mit kell beszerezni: „a megye területén [...] megjelent, továbbá a megyére vonatkozó kiadványokat, ide értve a folyóiratokat és egyéb sajtótermékeket (metszeteket, térképeket, aprónyomatványokat stb.) is.”⁵⁰ Az idézett passzussal ismét a gyűjtésre helyezte a hangsúlyt. Tulajdonképpen ekkor, a jogszabály közzétételével zárult le az a fejlődési szakasz, amikor kialakult a hazai helyismereti tevékenység fő elemeiben ma is létező szerkezete, ahol egy-egy megyében (és a fővárosban) e munkaterület elsődleges bázisa, centruma a megyei (a fővárosi) könyvtár.

A megyei könyvtárak többsége a hatvanas évek derekán már képes volt e feladattal is megbirkózni, sőt – mint előbb szó esett róla – számos helyen már évekkel azelőtt megkezdték a gyarapítást és a feltárást. Az utasítás megerősítette ezt a szándékot; megszüntette a feszítő bizonytalanságokat, jogi biztosítékot teremtett, háttérbe szorította a szakmai és ideológiai kételyeket és ily módon előmozdította a munka beindítását a többi könyvtárban is. Több intézményben ekkor alakították ki a helyismereti különgyűjteményt. A jogszabály támaszul szolgált azon városi és járási könyvtárak helyismereti tevékenységének is, amelyek vagy korábban kezdték el ezt, vagy ekkor szánták el rá magukat (pl. Kazincbarcikán, Sárváron, Tapolcán, Baracson, Sarkadon, Baján, Vásárosnaményben stb.).⁵¹ Sokat segített a helyes módszerek elterjedésében *Takács Miklós* 1968-ban közreadott útmutatója, *Csomor Tibor* pár évvel később keletkezett, terjedelmes honismereti bibliográfiája és *Péter László* szép számmal megjelent, éles szemre valló kritikája. Az állomány hézagának pótlására pedig az Országos Széchényi Könyvtár 1969-ben elindított mikrofilmzési programja kínált igen jó esélyt. *Héthy Zoltán* a témakör 1953-1970 között megjelent közleményeinek bibliográfiáját állította össze 1971-ben. Lokális vonatkozásban is figyelemre méltó, hasznosítható megállapítások láttak napvilágot *Csúry István* kitűnő bibliográfia-elméleti dolgozatában, amely a gyűjtés és a

feltárás problematikáját egyaránt vizsgálta. A helyismereti tevékenység helyet kapott – persze inkább csak az említés szintjén – a korabeli felsőoktatási jegyzetekben és tankönyvekben is.⁵² Noha 1967-ben egy minisztériumi vizsgáló bizottság a szegedi Somogyi-könyvtárt elmarasztalta a „tudományos aspirációi” miatt,⁵³ egyre inkább megerősödött, majd általánossá vált a felismerés, hogy e területen a megyei könyvtár szakkönyvtári teendőket lát el és egyedi jellegű információanyagának birtokában tudományos szintű teljesítményt nyújthat. A tudományos szakkönyvtári funkciót mintegy másfél évtizeddel később elismerte a kulturális kormányzat is, amikor – jórészt a helyismereti tevékenység színvonalát honorálva – hat megyei könyvtárt (és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt) tudományos könyvtárrá minősített.⁵⁴

A helyismereti információk iránti érdeklődés növekedése, az igények tömeges jelentkezése, erőteljes differenciálódása és földrajzi kiterjedése egyre inkább megkövetelte, hogy a kisebb lakóhelyi közművelődési könyvtárak is folytassanak helyismereti tevékenységet, illetve ahol már volt ilyen, fokozzák annak intenzitását. A hetvenes évek elejétől a könyvtárügy irányító szervei és a megyei könyvtárak – mint hálózati központok – elsősorban az ún. B típusú városi és – az 1983. december 31-ig létező – járási, valamint a fővárosi és nagyvárosi fiókkönyvtárak bekapcsolódását szorgalmazták.⁵⁵ A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1974-ben egy módszertani füzetet is közreadott.⁵⁶ Néhány lelkes kolléga a C típusú községi könyvtárakban is eredményesen próbálkozott a helyismereti dokumentumok gyűjtésével, feltárással és forgalmazásával.⁵⁷ Bár a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról intézkedő minisztertanácsi rendelet⁵⁸ nem említette a helyismereti funkciót, az 1976-ban megszavazott közművelődési törvény elismerte azt, a közművelődési könyvtárak feladatának tekintette a

helytörténeti kutatás és a honismereti mozgalom segítését, a helyi hagyományok ápolását is.⁵⁹

Közművelődési könyvtárainkban a hatvanas évek második felében és különösen a hetvenes években – ez az időszak egyébként a hazai könyvtárügy egyik felfelé ívelő periódusa – sokrétű és többségében színvonalas helyismereti tevékenység bontakozott ki. A IV. könyvtárügyi konferencia előterjesztése joggal állapította meg: „A helyismereti gyűjtemények számottevően fejlődtek, a rájuk épült szolgáltatások igen széles felhasználói kör igényeit elégítik ki.”⁶⁰ Felgyorsult a gyűjtemények fejlesztése és létrehozása, a feltárás rendszerének kiépítése; gyarapodott a bibliográfiák és más kiadványok száma; elsősorban a megyei könyvtárak keresték a megfelelő szervezeti kereteket; három, igaz sikertelen kooperációs kísérlet is történt az országos sajtótermékek helyismereti feltárássára; a korábbi idegenkedés, elszigetelődés után egyre több szó esett a közgyűjteményi és a határmenti együttműködésről stb.⁶¹ Számos helyen a gyermekkönyvtárak és a zenei részlegek is részt vállaltak a feladatokból.⁶² Közben felnőtt egy markáns könyvtáros-gárda, amelynek tagjai már nemcsak odaadónak, hanem hozzáértéssel is végezték ezt a munkát. Noha gyakran felbukkant az egységesítésre, uniformizálásra való törekvés, a könyvtárak ellenálltak ennek a kísértésnek, és sokszínű, sokféle, a helyi igényekhez és lehetőségekhez alkalmazkodó, az egyéni ötleteket is kiteljesítő helyismereti tevékenység bontakozott ki. Vagyis nemcsak az objektív feltételek tértek el lényegesen, hanem indokolt különbségek mutatkoztak a tennivalók értelmezésében és a megoldások módszereiben is, pl. a helyi személyek és szerzők körének kijelölésében, a helyi nyomdatermékekhez és a kéziratokhoz való viszonyulásban, az aprónyomtatványok szelekciójában stb.

A korábban kezdeményező szerepet vállaló egyetemi könyvtárak sem hagyták abba helyismereti tevékenységüket, sőt a feltárással még többet is produkáltak.⁶³ Néhány újabb felsőoktatási könyvtár is fel-

zárkózott melléjük. A nagy múltú és újonnan alapított iskolai könyvtárak egy része szintén ekkor kezdte el tudatosabb helyismereti gyűjtőmunkáját, a tanári és ifjúsági állományok összevonásával pedig a diákok számára is hozzáférhetővé vált a muzeális anyag.⁶⁴ Az újjáéledő egyházi könyvtárak némelyike is bekapcsolódott e munkába. Természetesen a helyi múzeumok és levéltárak segédkönyvtárai is kimagasló értékű helytörténeti anyagot őriznek, hasznosítanak. A nagyobb, önálló szakszervezeti könyvtáraknak már az ötvenes-hatvanas években ajánlották az üzem történetére és a vállalat életére vonatkozó dokumentumok gyűjtését, és ezt a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnökség 1980. szeptember 15-én kelt határozata ismételtén javasolta.⁶⁵

A vázolt periódusban komoly erőfeszítések történtek a gyarapítás és a feldolgozás, a bibliográfia- és az adattár-szerkesztés stb. módszertani – és részben elméleti – kérdéseinek tisztázására. Egyebek között sikerült egy általánosan elfogadott definíciót is kimunkálni.⁶⁶ Bővült azoknak a könyvtárosoknak a köre, akik nemcsak az elvi, metodikai ötletek közzétételére, hanem a gyakorlati tapasztalatok rendszerezésére, elméleti általánosítására is vállalkoztak. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ összefogta, szervezte a kutatásokat, a különféle munkálatokat; felvetődött egy módszertani kézikönyv és egy bibliográfiai kalauz terve is.⁶⁷ A könyvtári szaksajtó következetesen helyt adott a témával foglalkozó közleményeknek.

Különösen jelentősek voltak azok az országos helyismereti tanácskozások, amelyeket eleinte a KMK egyedül, majd 1974-től a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szakbizottságával együtt szervezett. Ezeknek a célja az elméleti problémák megvitatása, az orientálás, a továbbképzés és az újra és újra jelentkező (és megvalósíthatatlan) egységesítő szándék érvényesítése volt. Az évtized elején átfogó tematikával zajlottak (Szombathely – 1970. március 24-25., Eger – 1971. június 24-25.,

Miskolc – 1972. október 19-20.), aztán – éppen az utóbbi helyen jóváhagyott elképzelés jegyében – egy-egy részkérdést tűztek napirendre. Szegeden (1974. március 19-20-án) a megyei sajtóbibliográfiákról, Debrecenben (1974. augusztus 27-28-án) a folyóirat-repertóriumokról, Zalaegerszegen (1975. október 15-16-án) a hírlapcikkék feltárásáról, Szentendrén (1976. november 26-27-én) a képi ábrázolásokról tárgyaltak, majd Kecskeméten (1977. szeptember 27-28-án) ismét a helyismereti munka általános problematikája volt a téma. Ennek az öt konferenciának az anyaga nyomtatásban is hozzáférhető; a két kötetben olvasható gondolatok, tanulságok, megállapítások, ajánlások stb. jelentékeny hányada ma is időszerű.⁶⁸

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ és az MKE Bibliográfiai Bizottságának összejövetelei egy ideig még folytatódtak. A helyismereti munka történetéről Debrecenben rendeztek – 1979. június 14-én – felolvasó ülést, ezután viszont Budapestre tevődött át a helyszín: 1982. szeptember 15-én megint a folyóiratok és hírlapok helyismereti szempontú feltárása, 1983. szeptember 21-én a számítógépes repertorizálás lehetősége, 1985. szeptember 26-án pedig az indexelés került terítékre.⁶⁹ Az ülések azonban egyre rövidebbek lettek, a résztvevők száma megcsappant és a viták elerőtlenedtek. Az évtized második felében pedig csak regionális megbeszéléseket tartottak, elsődlegesen a továbbképzés alkalmaként.⁷⁰

A nyolcvanas években a sokirányú elismertség ellenére egyre inkább érzékelhető volt a megtorpanás. A gazdasági visszaesés, a politikai megmerevedés, majd válság kedvezőtlenül hatott a helyismereti munkára is. A figyelem lankadását jelzi, hogy a lakóhelyi közművelődési ellátás távlati fejlesztéséhez 1984-ben kiadott miniszteri útmutató (211/1984. sz.) részletesen csak az ún. A-típusú intézmények, vagyis a megyei és a nagyvárosi könyvtárak, a fővárosi központi könyvtár és a kerületi főkönyvtárak helyismereti funkciójáról írt: „*Teljességre töreked-*

ve, valamennyi dokumentumtípusra kiterjedően gyűjti a helyismereti irodalmat. [...] Legalább a helyismereti gyűjteménybe tartozó dokumentumokat archiválja. Gyűjteménye [...] sokoldalúan feltárt.”⁷¹

Ugyanakkor a B-típusú egységeket csak közvetve, a C-típusúakat pedig egyáltalán nem említette meg. A közvetett jelleg azt jelenti, hogy a személyi normatíváknál megjegyzi: „A helyismereti (gyarapítás, feltárás stb.) feladatokra, valamint a rendszeres bibliográfiai tevékenység ellátására az „A” és „B” típusú könyvtáraknál indokolt 1-1 felsőfokú szakmai végzettségű szakalkalmazott foglalkoztatása.”⁷² A szorító anyagi körülmények közepette jobban szembeötlöttek a korábbi, szépíví fejlődés árnyoldalai, hiányosságai: a színvonalkülönbség, a technikai elmaradottság, a kooperációs kísérletek kudarcai, az ellátatlan területek, az elméleti-módszertani közlemények számának csökkenése, a szakmai utánpótlás aggasztó beszűkülése stb.

Mindennek ellenére a könyvtárosok áldozatos munkájával az ún. szintentartás ebben a nehéz időszakban is sikerült. Biztatást adtak az IFLA 1985-ben kibocsátott irányelvei, amelyek a közművelődési könyvtárak feladatai között magától értetődően sorolták fel a helyismereti-helytörténeti szolgáltatásokat.⁷³ A megyei könyvtárak kivédték az 1977-es kötelepéldány-rendeletből fakadó hátrányokat és 1986-ban kivívták annak előnyös módosítását.⁷⁴ A helyismereti dokumentumokat, információkat kereső olvasók és a könyvtárak között nem keletkeztek feloldhatatlan feszültségek. A kísérleti jellegű használói, forgalmi felmérések is bizonyították, hogy a gyűjtemények hajdani exkluzív jellege végképp megszűnt, az igénybe vevők köre igen széles és differenciált, bár a mértékadó csoport továbbra is a kutatóké.⁷⁵ A helyismereti munkában is tért hódítottak az újfajta könyvtári szolgáltatások, megjelenetek az első számítógépek is.

A kilencvenes évek fejleményei

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján ismét változtak – mégpedig gyökeresen – a helyismereti tevékenység külső feltételei. Az átfogó politikai-gazdasági-társadalmi fordulat (divatos kifejezéssel: a rendszerváltás) kihívásai újfajta válaszokat követeltek a helyismerettel foglalkozó könyvtárosoktól is. Mindenekelőtt a következő tényezők hatásával kellett és kell számolni: a politikai demokrácia kiszélesedése, a települések tényleges önkormányzatának helyreállítása; a piacgazdaság kiterjedése; a nemzeti öntudat és a lokálpatriotizmus erősödése; a számítástechnika és az elektronikus távközlés felgyorsult fejlődése; a mikrostruktúrák vizsgálatának előtérbe nyomulása a történetírásban és a többi regionális irányú tudományágban; a közoktatás és a felsőoktatás reformja. Az önkormányzatok súlyának növekedésével módosult a megyei és a városi (kisebb részben a községi) könyvtárak viszonya, a hierarchikus fölé- és alárendeltség felett eljárt az idő, jogilag is felbomlottak a régi, hálózati keretek,⁷⁶ az együttműködés mindinkább szolgáltatás-orientálttá válik. A decentralizálódás folyamata, a helytörténeti kutatások újbóli fellendülése, a hazafias nevelés hangsúlyozása stb. lényegesen megnövelte a lokális információk iránti igényt, és az olvasók, a használók a kérdéseikre minél gyorsabb és pontosabb, teljesebb válaszokat várnak.⁷⁷ Röviden úgyis meghatározhatnánk a szükséges teendőket, hogy még több gondot, még több időt és még több energiát kellett és kell erre a munkaterületre fordítani.

Az utóbbi évtized történéseinek már sokan szemtanúi, részesei, cselekvő alanyai voltunk, a történelmi értékelésre pedig még nem érett meg az idő. Éppen ezért megelégedhetünk a közelmúlt fontosabb eredményeinek pusztá felsorolásával.

☒ 1990 augusztusában, a második országos bibliográfiai értekezleten ismét hosszú távra érvé-

- nyes megállapodások születtek a helyismereti feltárás és gyarapítás soron lévő feladatairól.⁷⁸
- ⊗ Noha a megyei könyvtárak és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár centrális szerepe megmaradt, némely városi könyvtár saját területén és közvetlen környékét illetően egyenrangú partnere ezen intézményeknek. Szaporodott a helyismereti tevékenységbe bekapcsolódó községi gyűjtemények száma, erősödik, bővül a városi könyvtárak hatóköre. Lassan-lassan létrejönnek a feltételei, hogy visszatérjünk a Gulyás Pál-féle három fokozat koncepciójához, amit a regionális szemlélet hazai térhódítása is elősegít.⁷⁹
  - ⊗ Az önkormányzati könyvtárak mellett az egyetemi, főiskolai, az intézményi, az iskolai és a történelem viharaiban épen maradt egyházi könyvtárak, valamint a múzeumi és levéltári könyvtári gyűjtemények is egyre nagyobb részt vállalnak a helyismereti-helytörténeti információellátásból. A lokális ismeretek áramlása tehát többcsatornás, és sikerült javítani a csatornák egybehangolását, a zörejek csökkentését is.
  - ⊗ Kibővült a helyismereti gyűjtőkör: immár magától értetődő a hangfelvételek, a videokazetták és újabban a digitális dokumentumok gyarapítása.
  - ⊗ Gyors léptekkel halad előre a számítógép alkalmazása a helyismereti tevékenységben; nem egy helyen a lokális gyűjteményen próbálták ki, tanulmányozták meg a komputer használatát. Egyre több könyvtárban épül bibliográfiai és faktográfiai adatbázis, megkezdődött a szövegek és képek digitalizálása, jó néhány helyismereti-helytörténeti CD-ROM készült. Mind általánosabb az internetre való kilépés, vagyis a helyismereti munka kitör az elszigeteltség állapotából és a lokális dokumentumok, információk az ún. virtuális könyvtár állományának részét képezik.
  - ⊗ A számítógépek és a hálózatok jóvoltából megteremtődtek az elvi, technikai feltételei az országos folyóiratok teljességre törekvő helyismereti feldolgozásának, valamint annak, hogy a helyi lapok arra érdemes közleményei a megyei, netán a városi könyvtárak közreműködésével bekerüljenek az országos cikk-adatbázisba (akár az időszaki kiadványok repertóriumának kitágításával, akár a regionális és az országos közös katalógusok összekapcsolásával).⁸⁰
  - ⊗ A Nemzeti alaptanterv előkészítése során és kibocsátása után az önkormányzati könyvtárak igyekeztek igazodni a dokumentumban megfogalmazott követelményekhez. A NAT arra készítette az iskolai könyvtárakat is, hogy végiggondolják a Hon- és népismeret műveltséganyagának iskolai feldolgozásával és közvetítésével összefüggő feladataikat és megpróbálják – ahol nincs – létrehozni saját és sajátos helyismereti-iskolatörténeti gyűjteményeiket.⁸¹
  - ⊗ A helyismereti tevékenység helyet kapott a felsőfokú könyvtáros-képzésben; napvilágot látott az első helyismereti főiskolai-egyetemi tankönyv, amelyet a gyakorló könyvtárosok is haszonnal forgathatnak.⁸²
  - ⊗ A Magyar Könyvtárosok Egyesületén belül 1994-ben megalakult a helyismereti könyvtárosok szervezete.⁸³ Ez az első olyan közösség, amely tömöríti, összefogja e szakterület művelőit, segíti a közös fellépést, elmélyíti az együvé tartozás érzését.
  - ⊗ A szervezet létrejötté egybeesett az első országos helyismereti konferenciával. Azóta a bibliográfiai szekcióval közösen minden esztendőben megrendezi ezt a – bátran állíthatni: közkedvelt és sikeres – tanácskozást. A sorozat egyrészt folytatása a hetvenes évek említett rendezvényeinek, másrészt új elemekkel is gazdagodott, nagymértékben hozzájárul a látókör tágulásához, az

önképzéshez stb. A konferenciák előadásai füzetekben is hozzáférhetők,⁸⁴ tehát azok is olvashatók, akik nem lehettek jelen egy-egy összejövetelen.

☉ A helyismereti könyvtárosok szervezete mintaszerű együttműködést alakított ki az angol könyvtárosok hasonló egyesületével,⁸⁵ ennél fogva közvetlenül szembesíthetjük saját törekvéseinket, eredményeinket és hiányosságainkat egy olyan ország helyismereti kultúrájával, ahol jóval korábban fejlődött ki ez a munkaág.

☉ S végül: a magyar jogalkotás történetében először a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló, 1997-ben megszavazott CXL. törvény rendelkezett a helyismereti tevékenységről is, kimondva, hogy a községi, városi és megyei könyvtár egyik alapfeladata: „*helyismereti információkat és dokumentumokat gyűjt.*”⁸⁶

A szóban forgó törvényi passzus felfogható úgy is, mint az eddigi, vagyis a több mint száz esztendőös erőfeszítések elismerése. Egyúttal komoly, számon kérhető kötelezettséget, nagy felelősséget hárított a lokális dokumentumokkal és információkkal foglalkozó közkönyvtárakra, könyvtárosokra. Eleget tehetünk-e ennek? Ha megmarad a kitartásunk, a töretlen tenni akarásunk és a lelkesedésünk, akkor igen. Mert hogyan is írta kerek húsz esztendővel ezelőtt az egyik makói kollegina? „...*ezt a munkát csak kötelességből, előírásból nem lehet jól csinálni, mindenképpen át kell érezni a szépségét, tudományos jellegét, fontosságát.*”⁸⁷

Jegyzetek

1. STEINECKER Ferenc: Előszó. = Honismeret könyve. Bp., 1935. 4.p. ; KANYAR József: Honismereti oktatásunk múltja és jelene. In: Honismeret, 1994. 6.sz. 30-31. p.
2. BÍRÓ Sándor: Történelemtanításunk a XIX. század első felében a korabeli tankönyvirodalom tükrében. Bp., 1968. 96., 101-102. p. – Hasonmás kiadása: LOSONTZI István: Hármaskis-tükrök. Horpács, 1999. 156 p.
3. Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Ford., jegyz. Mészáros István. Bp., 1981. 98., 120. p.
4. KÖDÖBÖCZ József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991. 43-44. p.
5. RÓMER Flóris: Városi múzeumaink. In: Archaeologiai Értesítő, 1871. máj. 1. 309-315. p. (az idézet: 314. p.)
6. HAMPEL József: Vidéki mozgalom a régészet és történelem terén. In: Századok, 1876. 50-56. p.; Uő: A vidéki régiségi múzeumok. In: Századok, 1876. 308-314. p.; LIPP József: A Vas-megyei régészeti egylet. In: Századok, 1877. 156. p.; BERKESZI István: A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Temesvárott. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1908. 211. p. Vö. GUSZMANNÉ NAGY Ágnes – BODÓ Boglárka Rita: Helyismereti tevékenység Heves megye közművelődési könyvtáraiban. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1998. 11.sz. 40. p.
7. Szabályrendelet Bars vármegyei régészeti és történelmi érdekeinek a vármegye felügyelete és gondozása alá vételéről. In: Századok, 1893. 364. p.
8. GYURIS György: Egy megyei könyvtár tudományos tevékenysége a szegedi Somogyi-könyvtár példája alapján. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1998. 12.sz. 12-13. p.
9. REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp., 1966. 29-32., 308. p.
10. Uo. 32. p.
11. JÁSZBERÉNYI Ferencné: A Győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteménye. In: Honismeret, 1977. 6. sz. 58. p.; HORVÁTH József: Adalékok a Győri Városi Közkönyvtár első évtizedeinek történetéhez. In: A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár jubileumi évkönyve 1898-1998. Győr, 1998. 13-17., 22. p.
12. PALLÓSNÉ TOLDI Márta: A Savariensia-gyűjteményről és a helyismereti szolgáltatásokról. In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1996. 2.sz. 4. p.

13. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények fejlődése az 1912. évben. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 137., 144., 148. p.
14. SZABÓ Ervin: A modern könyvtárárpítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire.[1911]. = Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900-1918. Bp., 1959. 143. p.
15. SZÉKELY János: A hódmezővásárhelyi városi könyvtárról. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1912. 297. p.
16. REMETE L. i.m. 36. p.
17. Uo. 309. p.
18. Uo. 50., 80., 88., 114. p.; ZOLTÁN József: Különgyűjteményeink időszerű és távlati feladatai. = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1958-59. Bp., 1960. 109. p.; Faragó Tamás: A Budapest Gyűjtemény: múlt, jelen, jövő. In: Könyvtáros, 1987. 612. p. – Az angol mintára utal: BERZA László: Várostörténeti források föltárása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményében. = Tanulmányok Budapest múltjából XXII. Bp., 1988. 568. p.
19. Az 1907. évi szabadtanítási kongresszus naplója. [Reprint.] Bp.-Pécs, 1997. 354. p.
20. GULYÁS Pál: A népkönyvtárak szervezete, fenntartása és kezelése. 2., átd. kiad. Bp., 1912. 128. p.
21. GULYÁS Pál: Népkönyvtári címjegyzék. Bp., 1913. 13. p. – A szóban forgó szépirodalmi rész: 191-205. p.
22. SONNEVEND Péter: Jegyzetek a könyvtárpolitikus Gulyás Pál tevékenységéhez. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1994. 1.sz. 10-11. p.
23. GULYÁS Pál: Könyvtári problémák. Bp., 1917. 121. p.
24. Uo. 128. p.
25. Uo. 121-128. p. Az írás először a Múzeumi és Könyvtári Értesítő cikkeként jelent meg: 1917. 125-127. p.
26. PÉTER László: Helyismereti munka Csongrád megye könyvtáraiban. [Sokszorosítottvány.] Bp., 1976. 1. p.
27. MÁLYUSZ Elemér: A helytörténeti kutatás feladatai. In: Századok, 1923-1924. 544. p.; BODOR Antal: A falu megismerése. In: Budapesti Szemle, 230.köt. 1933. 139-158. p.; Honismeret könyve. Szerk. Bodor Antal. Bp., 1935.; MÁLYUSZ Elemér: Népiségtörténet. Bp., 1994. 152. p.
28. PÉTER László: A helyismereti bibliográfiai munka helyzete hazánkban. In: A Könyvtáros, 1956. 660. p.
29. REMETE L. i.m. 248., 251., 270-271., 286-289. p.; ZOLTÁN J. i.m. 109. p.; CSOMOR Tibor: Budapest helytörténetének bibliográfiai műhelye. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 550. p.; FARAGÓ T. i.m. 613. p.
30. BAY Ferenc: A győri Városi Könyvtár évkönyve I. 1898-1938. Győr, 1939. 30. p. Idézi Jászberényi F.-né i.m. 58. p., MÓNUS Imre: Dr. Bay Ferenc. = Győri tanulmányok, 19. Győr, 1997. 213. p.
31. ZSEDÉNYI Béla: Miskolc szellemi élete és kultúrája. Miskolc, 1929. 87. p.
32. TAKÁCS Miklós: Pável Ágoston könyvtári öröksége. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2000. 9.sz. 48-53. p.; SÓREGI János: Dr. Ecsedi István (1885-1936). Debrecen, 1937. 21., 23., 27. p.
33. MÉSZÁROS István: Iskolai könyvtárak a magyar neveléstörténetben. In: Módszertani Lapok (Könyvtárhasználat), 1994. 1-2.sz. 12. p.
34. KISFALUDI Sándor: A muzeális értékű iskolai könyvtárakról. In: Könyvtári Figyelő, 1972. 2.sz. 185. p.
35. P. KOVÁCS Imre: Híres iskolai könyvtárak. Gyűjtemények a pápai kincsházban. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1995. 2. sz. 54. p. További példák: KÖDÖBÖCZ J. i.m. 43-44. p. (Sárospatak), BALOGH MIHÁLY: Könyvtáros? Tanár? Könyvtárostánár? In: Módszertani Lapok (Könyvtárhasználat), 1994. 1-2.sz. 24. p. (Kunszentmiklós)
36. DARVAS József: Hazafias nevelés iskoláinkban. In: Pedagógiai Szemle, 1952. 298-299. p.; BÉNYEI Miklós: Helytörténet, iskola, könyvtár. Bp., 1997. 14. p.
37. ZOLTÁN J. i.m. 111. p.; FARAGÓ T. i.m. 612-614. p.; SÁNDOR Tibor: Fényképgyűjtés és ikonográfiai feltárás a várostörténeti dokumentáció szolgálatában. = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1991-92-93. Bp., 1994. 71. p.
38. MÓDIS László: A Tiszántúli bibliográfia s általában a tájbibliográfiák kérdései. Vitaanyagul szánt tervezet. = A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. Debrecen, 1955. 53-107. p.; rövid értékelése: BERZA L. i.m. 573. p. – A szegediekről: PÉTER László: A helyismereti bibliográfiai munka helyzete hazánkban. In: A Könyvtáros, 1956. 661. p.
39. A megyei könyvtárak működési szabályzata. 865-43-166/1953. In: Népművelési Közönlöny, 1953. 22-23. sz. dec. 20. 167. p.

40. GERŐ Gyula: Egy járási könyvtár 1961-ben. In: A Könyvtáros, 1962. 386–388. p. (Bácsalmás); MARTONOSI Pál: Gyűjtőmunka egy járási könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1959. 163–164. p. (Kiskunhalas)
41. Elsőként SEBESTYÉN Géza foglalta össze röviden a tudnivalókat: A helyismereti gyűjtemény. In: A Könyv, 1955. 405–407. p. Szinte egyidős ezzel RÁCZ Aranka módszertani útmutatója: A tájismereti anyag gyűjtése és feldolgozása. Bp., 1955. 11 p. és cikke: A megyei könyvtárak tájismereti anyaga. In: Magyar Könyvszemle, 1955. 178–191. p. Fontosabb közlemények még: PÉTER László: Népkönyvtáraink bibliográfiai feladatai. In: A Könyv, 1955. 137–138. p.; SUGÁR Jenőné: Helyismereti gyűjteményeket a budapesti kerületi könyvtárakba! In: A Könyv, 1955. 11. sz. 523. p.; SZŐLŐSY Tibor: A megyei könyvtárak cikk-katalógusairól. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 332–335. p. – ORDAS Iván még 1958-ban is cikket írt a falusi könyvtárosok kurrens gyűjtőmunkájának szükségességéről: A falusi könyvtárosok és a helyismereti kutatás. In: A Könyvtáros, 1958. 668. p.
42. FÜLÖP István: Vidéki könyvtáraink tudományos munkája. In: A Könyv, 1955. 211–212. p.; Pár évvel később: PÁLDY Róbert: A tudományos munka kialakítása a Veszprém Megyei Könyvtárban. In: Magyar Könyvszemle, 1958. 289–291. p.
43. MÓDIS László: A magyarországi tájbibliográfiák ügye. A tájbibliográfiai ankét tanulságai. = A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. Debrecen, 1956. 91–122. p.; DURZSA Sándor: Ankét a tájbibliográfiák készítéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 87–88. p.
44. BOROVOJ, Sz.: A tájbibliográfia kérdései. In: Könyvtári Tájékoztató, 1955. 2.sz. 6–12. p.; OZEROVA, G. A.: A helyismereti irodalom bibliográfiájának szükségessége. In: uo., 1955. 9.sz. 21–26. p.; CARTER, G. A.: Könyvtárak és helytörténet. In: uo., 1957. 4.sz. 11–22. p.; BRIGADIROV, N.: Táj- és helyismereti munka a könyvtárban. In: uo., 1958. 5.sz. 15–22. p.
45. MSZ 2155-55 Könyvtári elnevezések és meghatározások. = A könyvtári munka szabványai. 1., bőv. kiad. Bp., 1960. 56. p.
46. REMETE L. i.m. 313. p., ZOLTÁN J. i.m. 111. p.; CSOMOR T. i.m. 551–553. p.
47. A megyei sajtóbibliográfiákról: FÜGEDI Péterné: A helyismereti bibliográfia helyzete és feladatai. In: Könyvtáros, 1972. 725. p.; az iskolai változásokról: EPERJESSY Géza: A történelemtanítással kapcsolatos órán- és iskolán kívüli munka. In: A történelemtanítás módszertana. Egyetemi jegyzet. 8. kiad. Bp., 1976. 139. p.; SZEBENYI Péter: Történelemtanításunk a korszerűsítés útján. Bp., 1978. 155. p.; a budapesti döntésről: FARAGÓ T. i.m. 612–614. p., SÁNDOR T. i.m. 71. p.; az évfordulók hatásáról: GYURIS Gy. i.m. 14. p.; a megyei könyvtárakat illető köteles példányokról: 2/1960. (V.25.) M.M. számú rendelet a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1960. Bp., 1961. 496. p.
48. A művelődésügyi miniszter 164/1958. (M.K. 15.) M.M. számú utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról. = A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp., 1958. 93. p.
49. Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet. Gödöllő, 1961. szeptember 18–19. Bp., 1962. 280–281. p. Ismerteteti: Az országos bibliográfiai munkaértekezlet. In: Könyvtáros, 1961. 650. p. – Az előtervezetről: BERZA László: A helyismereti bibliográfiai tevékenység aktuális problémái. Bp., 1961. 7. p.
50. A művelődésügyi igazgatás kézikönyve. 2. köt. Bp., 1970. 101., 103. p.
51. SZITA Ferenc: A korszerű járási könyvtár. In: Könyvtáros, 1968. 260. p.; KLUGER Lászlóné: Helyismereti tevékenység megyénk könyvtáraiban. In: Borsodi Könyvtáros, 1966. 19.sz. 8–9. p.; BENEDEK Miklós: Várostarténet a könyvtárban. In: Könyvtáros, 1967. 25. p.; KOVÁCS József: A barcsi járási könyvtár helyismereti gyűjteménye. In: Somogyi Könyvtári Híradó, 1970. 2.sz. 67. p.; URBÁN László: A sárvári gyűjtemény. In: Könyvtáros, 1978. 267–268. p.; KÉPÍRÓ Sándor: Helytörténeti gyűjtőmunka a sarkadi könyvtárban. In: Könyvtári Jegyzékek, 1972. 3.sz. 32–33. p.; ANTAL Miklós: Helyismereti munka a vásárosnaményi nagyközségi-járási könyvtárban. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó, 1974. 1.sz. 28–33. p.; KERTÉSZ Károly: Életrajzi szempontok, személyi megközelítések a tapolcai könyvtár helyismereti gyűjteményében. In: Helyismereti könyvtárosok III. országos tanácskozása. Tata, 1996. július 17–19. Szentendre, 1997. 93. p.; ONIKA Olga: Helyismereti munka a nagyobb közművelődési könyvtárakban. In: Horizont, 1979. 2.sz. 35. p.; SÁFÁR Sándorné: A helyismereti gyűjtemény alapjainak lerakása egy községi könyvtárban. In: Könyvtáros, 1973. 726–727. p. (Fehérvárscurgó)
52. TAKÁCS Miklós: Útmutató a helyismereti gyűjtemények kezeléséhez és a helyismereti bibliográfiai munkához. Bp., 1968. 44 p.; CSOMOR Tibor: Magyarország. Honismereti

- bibliográfia. 1. köt. Bp., 1972. 955 p.; HORVÁTH Viktor: A magyar hírlapok mikrofilmzésének első öt éve az Országos Széchényi Könyvtárban. In: Könyvtáros, 1974. 74–77. p.; HÉTHY Zoltán: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Bibliográfia. Bp., 1970. 56 p.; CSÜRY István: Válogatás és teljesség. In: Könyv és könyvtár IV. Bp., 1964. 5–36. p., V. Debrecen, 1966. 7–37. p.; SALLAI István-SEBES-TYÉN Géza: Könyvtárban a tanítóképző intézetek I. évfolyama számára. 1. rész. A gyűjtemény szervezése. Bp., 1967. 284. p., GERŐ Zsoltné-VARSÁNYI Endréné: A közművelődési könyvtári munka ismeretei. Bp., 1965. 40. p.
53. GYURIS Gy. i.m. 16–17. p.
54. Egyes könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítése. In: Művelődési Közlöny, 1981. 1. sz. jan. 4. 8–9. p., 1984. 16. sz. aug. 24. 750. p.
55. Néhány példa: NÉMETH Gábor: A helyismereti gyűjtemények. In: Bács-Kiskun Megyei Könyvtáros, 1974. 1. sz. 62–67. p.; GAÁL Sándor: Helyismereti tevékenység a Tiszafüredi Városi Könyvtárban. In: Együtt, 1984. 3.sz. 10–19. p.; KERESZTURI József: Gyűjtés és feltárás Szigetvárott. In: Könyvtáros, 1978. 269–271. p.; BELLON Tiborné: Kunok és kazahok. In: Együtt, 1984. 3.sz. 31–32. p. (Karcag); BELOVÁ CZ József: A Tabi Városi Könyvtár a helytörténeti munka műhelye. In: Somogyi Könyvtárak, 1989. 2. sz. 18–19. p.; SZITA Ferenc: Emlékezés és vallomás. A somogyi könyvtárhálózat kiépítéséről és fejlődéséről 1949–1992. Kaposvár, 1999. 91–93., 203–207. p.; PÁSZTOR Andrásné: A kisvárdai városi könyvtár helyismereti gyűjteményéről. In: Szabolcs-Zsoltmár Megyei Könyvtári Híradó, 1985. 1–2. sz. 85–89. p.
56. BÉNYEI Miklós: Helyismereti munka „B” típusú könyvtárakban. Módszertani útmutató. Bp., 1974. 71 p.
57. Például: HEGEDŰS Annamária – SZIKSZAI Mária: Írások, képek, hangok a múltból. Egy városi és egy nagyközségi könyvtár helyismereti gyűjteményének bemutatása. In: Együtt, 1984. 3.sz. 20–30. p. (Mezőtúr, Jászapáti); MÁRTON Károlyné: Helyismereti munka a makói terület könyvtáraiban. In: Csongrád Megyei Könyvtáros, 1980. 86–89. p.; SÁFÁR Sándorné: A helyismereti gyűjtemény alapjainak lerakása egy községi könyvtárban. In: Fejér Megyei Könyvtáros, 1973. 2.sz. 11–13. p.
58. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról. – A Minisztertanács 17/1976. számú rendelete a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp., 1977. 11–22. p.
59. 1976. évi V. törvény a közművelődésről. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp., 1977. 336. p.
60. A magyar könyvtárügy helyzete és fejlesztési programja. Készült a IV. országos Könyvtárügyi Konferenciára. Bp., 1981. 16. p.
61. A kooperációs kísérletekről: LISZTES László: Hogyan oldható meg az országos folyóiratok retrospektív helyismereti feltárása? In: Könyvtáros, 1970. 347–349. p., Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Helyismereti tanácskozások. Bp., 1976. 101., 106–112. p.; az együttműködés fejlődéséről: KONDOR Istvánné: A közgyűjteményi együttműködés felé. In: Könyvtári Figyelő, 1971. 4.sz. 271–273. p., FOGARASSY Miklós: Könyvtárak, levéltárak, múzeumok és a helyismereti kiadványügy. In: Könyvtári Figyelő, 1971. 4.sz. 278–287. p., Uő.: A közgyűjteményi együttműködés alapelvei. In: Könyvtári Figyelő, 1973. 3.sz. 254–265. p., Uő.: Szempontok a közgyűjtemények együttműködéséhez. In: Könyvtári Figyelő, 1983. 5.sz. 525–528. p., TUBA László: Testvérgyűjtemények háza táján. A múzeumi és a levéltári könyvtárakról. In: Könyvtáros, 1982. 638–644. p.; a határmenti kapcsolatokról: V. K. [Vajda Kornél]: Magyar és jugoszláv könyvtárosok helyismereti tanácskozása. In: Könyvtáros, 1976. 267–269. p., PÉTER László: Magyar-jugoszláv helyismereti tanácskozás Újvidéken. In: Könyvtáros, 1983. 90–92. p.
62. SKALICZKI Józsefné: Helyismereti kutatások a közművelődési könyvtárak zenei részlegeiben. In: Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2. sz. 121–122. p.; PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit: A gyermekkönyvtári állomány feltárása. In: A gyermekkönyvtári munka. Bp., 1979. 83. p.
63. CSÜRY István: A nagykönyvtárak helyismereti feladatai. = A helyismereti munka kérdései. Helyismereti tanácskozások. Bp., 1979. 49–54. p.
64. Történelemtanítás és könyvtár. Az 1978. évi konferencia rövidített anyaga. Bp., 1979. 55–56., 93. p.; Könyv és könyvtár az általános iskolában. Bp., 1980. 46. p.; A művelődési miniszter 128/1981. (M.K. 16.) MM számú utasítása az iskolai könyvtárak működési szabályzatáról. In: Művelődési Közlöny, 1981. 16. sz. aug. 18. 683. p.; BALOGH M. i. m. 24. p.
65. NÉMETH Pál: Szakszervezeti könyvtáros mint honismereti kutató. In: A Könyvtáros, 1958. 672. p. (Szerencs); GERŐ Zsoltné – PAPP István: A szakszervezeti könyvtárosok kézikönyve. 2., átd. és bőv. kiad. Bp., 1971. 183–185. p.; A SZOT elnökségének határozata a szakszervezeti közművelődési könyvtárak tartalmi fejlesztésének alapelveire, szerve-

- zeti és működési rendszerére. 1980. IX. 15. = A magyar szakszervezeti mozgalom határozatai. 2.köt. Bp., 1981. 446. p. – Az üzemi könyvtárak vonatkozó feladatairól KENYÉRI Kornélia egy elméleti-módszertani eszmefuttatást is közölt, segítő a szakszervezeti könyvtárosokat: Helyismereti gyűjtemény az üzemi könyvtárban. In: Könyvtáros, 1982. 2.sz. 75–78. p.
66. BÉNYEI Miklós: Kísérlet a helyismeret fogalmának meghatározására. In: Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2.sz. 24–34. p. – A fontosabb elméleti cikkek: KÉGLI Ferenc: A helyismereti munka gondoljai. In: Könyvtáros, 1973. 721–725. p., VAJDA Kornél: Helyismereti tevékenység, helyismereti kutatások. In: Könyvtári Figyelő, 1976. 3.sz. 232–236. p., Uő.: Szempontok a helyismereti gyűjtemények kialakításához. In: Könyvtáros, 1976. 463–465. p.; valamint később KERTÉSZ Gyula: A falu- és városbibliográfiák szerkesztésének módszertani kérdései. In: Könyvtáros, 1983. 522–526., 576–579. p.
67. FOGARASSY Miklós: A helyismereti kutatás kézikönyvének tervezete. In: Könyvtáros, 1972. 727–730. p.
68. Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Helyismereti tanácskozások. Összeáll., szerk. Vajda Kornél. Bp., 1976. 115 p.; A helyismereti munka kérdései. Helyismereti tanácskozások. Összeáll., szerk. Vajda Kornél. Bp., 1979. 78 p.69.
- K. M.: Konferencia a helyismereti munka történetéről. In: Könyvtáros, 1979. 455. p.; K. M.: A folyóiratok helyismereti szempontú feltárása. In: Könyvtáros, 1982. 744–747. p.; Könyvtáros, 1983. 665. p.; KOROMPAI Gáborné: Tanácskozás az indexelés kérdéseiről. In: Könyvtáros, 1986. 138–139. p.
70. BELOVÁZ József: „Legyenek a könyvtárak helyismereti műhelyek is!” Helyismereti könyvtárosok továbbképzése Tengelicen. In: Somogyi Könyvtárak, 1986. 2.sz. 11–16. p.; Helyismereti munka az észak-dunántúli régió megyei könyvtáraiban. In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1987. 2.sz. 3–5. p.; SIPOS Csaba: Helyismereti könyvtárosok találkozója Tabon. In: Somogyi Könyvtárak, 1989. 2.sz. 19–20. p.; ugyanerről SZITA F. i. m. 207–212. p.
71. A művelődési miniszter 211/1984. (Műv.K. 23.) MM számú útmutatója a lakóhelyi közművelődési ellátás távlati fejlesztéséhez. In: Művelődési Közlöny, 1984. 23.sz. dec.1. 898. p.
72. Uo. 890. p.
73. Az IFLA irányelvei közművelődési könyvtárak számára. Bp., 1987. 20., 32. p.
74. 5/1977. (VIII.28.) KM számú rendelet a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól szóló 2/1960. (V.25.) MM számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1977. Bp., 1978. 662. p.; GYURIS György: Visszalépés a helyi kötelespéldány-szolgáltatásban? In: Könyvtáros, 1978. 200. p., MOHOR Jenő: Nincs visszalépés a helyi kötelespéldány-szolgáltatásban! In: Könyvtáros, 1978. 401. p., M. TÓVÁRI Judit: Mikor válik visszalépéssé? A helyismereti gyűjtemények és az új kötelespéldány-szolgáltatási rendelet. In: Könyvtáros, 1978. 586–588. p. – A művelődési miniszter 17/1986. sz. rendelete a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól, valamint a hozzá csatlakozó 7001/1986. MM. számú irányelv vonatkozó pontjai: Művelődési Közlöny, 1986. 18.sz. 1010., 1062. p.
75. TÓVÁRI Judit: A helyismereti gyűjtemény, mint lehetséges tudományos műhely. In: Könyvtáros, 1982. 79. p. (Miskolc); GUBICZ Pálné: Kutatások a „Móricz Zsigmond” Megyei és Városi Könyvtár helyismereti gyűjteményében. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó, 1986. 1–2.sz. 59–65. p.; SIPOS Csaba: Helyismereti gyűjtemény a használók szemével. In: Somogyi Könyvtárak, 1988. 1. sz. 27–29. p.
76. A Kormány 20/1992. (I.28.) Korm. rendelete a helyi önkormányzatok egyes szerveinek és a köztársasági megbízottaknak a közművelődési, közgyűjteményi, művészeti, továbbá más kulturális tevékenységekkel kapcsolatos államigazgatási feladat- és hatásköréről. In: Magyar Közlöny, 1992. 10.sz. jan.28. 167. p.
77. BÉNYEI Miklós: Hogyan tovább a helyismereti munkában? In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1993. 7.sz. 25–27. p.; MENNYEINÉ VÁRSZEGI Judit: Töprengések a helyismereti gyűjtemény funkcióváltozásairól. In: Kisalföldi Könyvtáros, 1994. 2.sz. 13. p.
78. A II. Országos Bibliográfiai Értekezlet ajánlásai. Debrecen – 1990. augusztus 21–23. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. sz. 406–409. p. (1., 6/g, h., j., 7/c. és 11/6. pont). – Szempontunkból a legfontosabb előadás: KOROMPAI Gáborné: A helytörténeti, honismereti bibliográfia sorsa Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. sz. 535–549. p.
79. BÉNYEI Miklós: A helyismereti dokumentumok gyűjtésének lehetőségei, forrásai és feltárása. = Helytörténet és könyvtárosok I. országos tanácskozása. Vác, 1994. július

- 27–29. Bp.-Szentendre, 1995. 94–96. p.; GYURIS György: Regionalitás a helyismeretben. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 2.sz. 15–17. p.
80. VAJDA Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa a kooperációs partnerek közreműködésével (megvalósíthatósági tanulmány). Bp., 1994. 26., 28., 31. p.; Uő.: Közös (osztott) katalogizálás közös (központi) katalógus. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 2.sz. 36. p.
81. A Kormány 130/1995. (X.26.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. In: Magyar Közlöny, 1995. 91.sz. okt.26. 5306. p. Melléklete: A Nemzeti alaptanterv – 5307–5548. p. – a Hon- és népismeretre vonatkozó passzusok: 5311. p.; LOVÁSZI Józsefné: A községi könyvtárak helyismereti munkája. In: Negyedévi Értesítő (Somogyi-könyvtár), 1996. 4. sz. 4–5. p., BÉNYEI Miklós: A Nemzeti alaptanterv és a helyismereti tevékenység. In: Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka, 1998. 1.sz. 33–34. p. – Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum elsősorban az iskolai könyvtárosok és a pedagógusok számára egy módszertani tanácsadó füzetet is közreadott: BÉNYEI Miklós: Helytörténet, iskola, könyvtár. Bp., 1997. 112 p.
82. BÉNYEI Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Nyíregyháza, 1994. Bessenyei György K. 232. p.
83. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 12. sz. 70. p. – A szervezet Vácott, 1994. július 27-én alakult meg.
84. Helytörténész könyvtárosok I. országos tanácskozása. Vác, 1994. július 27–29. Bp.-Szentendre, 1995. 99 p.; Helytörténész könyvtárosok II. országos tanácskozása. Sopron, 1995. július 26–28. Bp.-Szentendre, 1996. 121 p.; Helyismereti könyvtárosok III. országos tanácskozása. Tata, 1996. július 17–19. Szentendre, 1997. 142 p.; Helyismereti könyvtárosok IV. országos tanácskozása. Miskolc, 1997. július 23–25. Szentendre, 1998. 121 p.; Helyismereti könyvtárosok V. országos tanácskozása. Kiskunhalas-Kalocsa, 1998. július 15–17. Szentendre, 1999. 82 p.
85. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. 9.sz. 59. p.
86. Magyar Közlöny, 1997. 112.sz. 8391. p. – A megyei könyvtárak immár törvényben biztosított joga és kötelessége, hogy a köteles példányokkal kapcsolatos feladatokat ellássa: uo. 8381. p.
87. MÁRTON Károlyné: Helyismereti munka a makói területi könyvtáraiban. In: Csongrád Megyei Könyvtáros, 1980. 89. p.

KÖNYVTÁROSOK A BÍRÓSÁGON – A Maine-állambeli könyvtárosok szövetsége pert indított az új szövetségi törvény miatt, amely kötelezi a közkönyvtárakat, hogy zárják el a felhasználókat a pornográfiától. Az ALA (Amerikai Könyvtáregyesület), az ACLU és a People for the American Way Foundation a gyermekvédelmi törvény egyes rendelkezései ellen is tiltakozott. Állításuk szerint a szabályozás közel van ahhoz, hogy korlátozza a szólásszabadságot, a kiskönyvtárak viszont előbb mondanak le a támogatásról, mint autonómiájukról. Brian M. Duprey képviselő szerint az aggodalmak feleslegesek, mert a benyújtott törvény minden iskolát és könyvtárat kötelezne arra, hogy a kiskorúak által is használt számítógépekre szűrőket telepítsenek.

(M. G.; Forrás: Associated Press, 2001. február 8.)
